

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2026-156-3-141-153>

ХҒТАР 17.07.21

Ғылыми мақала

Е.С. Адаева¹, Н.С. Қамарова^{2*}

¹Назарбаев Университеті, Астана, Қазақстан

²Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау, Қазақстан

(E-mail: ¹yermek.adayeva@nu.edu.kz, ²nagbdu@mail.ru*)

М. МАҒАУИННІҢ «ҚЫПШАҚ АРУЫ» ХИКАЯТЫНДАҒЫ ДЕКОЛОНИЯЛЫҚ САНА КӨРІНІСТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада М.Мағауиннің «Қыпшақ аруы» романына постколониялық, деколониялық сыни көзқарас тұрғысынан терең талдау жасау жасалды. Постотарлық дискурс шеңберінде аталған туындының мәдени мұра және қарсылық, бірегейлік, тарихи жады, еліктеу, екіұдай сана сияқты мәселелерді қалай қозғайтыны талданады. Мәтінді талдау арқылы шығарманың стереотиптерге, билік қарым-қатынасына және отарлық езгіге қалай қарсы тұратыны анықталады. Сондай-ақ деколониялық сындағы эпистемикалық иерархия анықталып, осы иерархиядағы қыпшақ дәуіріндегі бәдіздеу өнерінің орны көрсетіледі. Кейіпкердің билік матрицасынан ажырау мәселесі хронотоптық ауысу арқылы көрініс табатыны дәлелденеді. Нәтижесінде балама эпистемиология арқылы жазушының мазмұны да, формасы да ұлттық жаңа сыни білім ұсынатыны көрсетіледі. Романдағы кейіпкерлердің психологиялық портреті, отарлық сананың қалыптасуы мен оған қарсылық стратегиялары Франц Фанонның отарланған халықтың психопатологиясы туралы іліміне, Уолтер Мигнолоның отаршылдық билік матрицасы теориясына және Энн Добидің постколониалды сыны тұрғысынан қарастырылды. Аталған теорияларға сүйене отырып, кейіпкерлердің бойындағы өзін төмен санау кешені мен одан арылу жолдары көрсетіледі. Мақала барысында отарлық жүйенің жеке тұлға психологиясын еуропацентристік қалыпқа салу әрекеті және тарихи архетиптер арқылы болмысты қалпына келтіру процесі сияқты мәселелер де қарастырылады. Талдау нәтижесі шығарма кейіпкерлерінің гегемондық әлеуметтік-саяси құрылымдар ішіндегі бірегейлік пен қадір-қасиет үшін күресті зерттеудің нарративтік құралдары ретінде қызмет ететінін анықтайды. Сонымен қатар бұл зерттеу постколониалды дәуірдегі қарсылық, ынтымақтастық және адамгершілік нарративтерін қалыптастырудағы әдебиеттің трансформациялық әлеуетін көрсетеді.

Түйін сөздер: постотарлық сын, деколониялық сын, тарихи жады, екіұдай сана, эскапизм, иерархия, эпистемиология.

Түсті: 30.06.2026; **Жөнделді:** 11.07.2026; **Мақұлданды:** 21.09.2026; **Онлайн қолжетімді:** 29.09.2026

Кіріспе

Қоғамдық санадағы отарлық кешендерден арылудың маңыздылығы артып отырған қазіргі қоғамда постотарлық, деколониялық дискурсты талдауға арналған әдіснаманың, сын мен теорияның қажеттілігі анық. Осы орайда қазақ әдебиетінің туындыларын да қазіргі әдебиеттанудағы тың бағыт постотарлық теория тұрғысынан интерпретациялау керек.

Бұл әдістің басты мақсаты да мәтінді ұлттық таным, ұлттық бірегейлік тұрғысынан қайта пайымдай отырып, болмысты отарлық стереотиптерден арылту. Өйткені кеңестік жүйе социалистік құндылықтарды дәріптеп, әдебиет те кезеңнің идеологиялық құралына айналғаны белгілі. Қазіргі қазақ әдебиетінде отарлық кезеңнің салдары, тарихи жадының қайта жаңғыруы М.Мағауиннің («Шақан шері», «Қыпшақ аруы»), Т.Әбдіктің («Тозақ оттары жымыңдайды», «Өліара»), Т.Сәукетайдың («Құзғын тойған қыс», «Мен жындымын»), А.Алтайдың («Туажат», «Қызыл бөлтірік») тағы басқа жазушылардың шығармаларында көрініс тапқан. Аталған жазушыларымыздың шығармаларындағы отарлық кезеңнің ұлттың дүниетанымына тигізген терең ықпалы, рухани қарсылық формалары анықталып, әдебиетіміздің отарлық мұрадан арылу кезеңіндегі ерекшеліктері түсіндірілуі қажет. Бұндай зерттеулер ұлттық санасы өзгерген ұрпақ қалыптастыруға ықпалын тигізіп қана қоймай, әр буынның құндылықтық бағдарларын, сана трансформациясының негізгі бағыттарын айқындайды. Бұл ретте шығармаларында ұлттық мұраларға үңілу арқылы, тарихымызды қайта зерделейтін М.Мағауин шығармаларының алатын орны ерекше. Әсіресе «Қыпшақ аруы» романы кеңес кезіндегі отарлық қысымды көрсетіп қана қоймай, Дешті қыпшақтың өнері мен тарихынан сыр шертеді.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты – М.Мағауиннің «Қыпшақ аруы» романын постотарлық, деколониялық сын тұрғысынан, мәдени тарихи тұрғыдан талдау арқылы шығарманың мазмұнындағы отарлық тәжірибенің көріністерін, тарихи жадының жаңғыруын және ұлттық санадағы рухани өзгерістерді анықтау. Нәтижесінде қазақ әдебиетіндегі отарсыздану және постотарлық сынның дамуына үлес қосу. Сондай-ақ гуманитарлық ғылымдардағы постотарлық және деколониялық әдіснамаларды қазақ әдебиетінің табиғатына бейімдей отырып, әдебиеттің ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы заңдылықтарын айқындау, даму парадигмасын ғылыми тұрғыдан негіздеу де мақаланың негізгі мақсаттарының бірі табылады.

Қазіргі уақытта посткеңестік мемлекеттерді байланыстыратын ортақ мақсат бар. Ол – кеңестік мұрадан ажырай отырып, жаһандану ықпалында жұтылып кетпеу. Қазақ қоғамы да постсоциалистік кеңістікте қайта құрыла отырып, өзінің ұлттық жолын тауып, дамуға ұмтылуда.

Посткеңестік мемлекеттердегі постотарлық сын мен деколонизациялауды зерделеп жүрген белгілі ғалым М.Тлостанова: «Жалпы постотарлық теория ағылшын тілді академиядан, негізінен Британ империясы мен оның бұрынғы отарлары арасындағы қатынасты зерттеуден туған дәстүр» екендігін айтады. Сондықтан да ғалым классикалық постколониялық теория КСРО-ны отарлық билік ретінде толық қамтымайтындығын жазады (Тлостанова, 2020). Сондықтан осы олқылық орын алмас үшін жалпы посткеңестік материалды талдағанда деколониялық сыни аппаратты қолдану тиімдірек болатынын айтады.

Автор бұл еңбегінде: «...Біздің тәжірибеміз постколониалық дискурстың тіліне әрдайым сәйкес келе бермейді. Мысалы, кеңестік және ерте посткеңестік ғылымда КСРО өз әрекетін басқаша сипаттады. Ол патшалық империяда, халықтар түрмесінде зардап

шеккен ұлттық шет аймақтың тұрғындарын азат еткен постколониалды федерация ретінде көрсетілді. Кеңестік үгіт-насихат әрі қарай өзін Ресей империясына қарсы қойды. Дегенмен олардың сабақтастығы мен өзара тығыз байланыстары, сонымен қатар кеңес өкіметінің алғашқы жылдарындағы жедел реколонизация формалары мұқият жасырылды. КСРО сырттай мультикультурализмнің театрландырылған түрлерін және жағымсыз дискриминацияның басқа да құрылымдарын қолдады, нәсілдік және этникалық ажырау орнына креолизацияны ұстана берді. Бұл Кеңес Одағының демонизацияланған Батыспен күресін көрсетеді»(Тлостанова, 2020) – деп жазады.

Расында да кеңестік кезеңде сауаттандыру, индустрияландыру сияқты модернизациялық үдерістер жүргенімен отарлық құрылым сақталып, нәтижесінде кеңестік мәдени субъект қалыптасты. М.Тлостанованың көрсеткеніндей кеңестік риториканың басым бөлігінің жалған болғанымен қоса, оның астарында отарлауға тән нәсілшілдік, ориентализм, құрылымдық теңсіздік және басқа да кемшіліктер жасырылды. Тек бұл ретте оның формасы социализмге тән еді.

Автор постотарлық жағдайды модерндіктің «қараңғы жағында» дүниеге келген және өзінің постотарлық күйінен толық арыла алмайтын адамдардың экзистенциалық жағдайы деп қарастырады. Осы тұста «қазіргі посткеңестік қазақ субъектісі осы күйден толық арыла алды ма?» деген сұрақ туындайды. Ал отарсыздану, деколонизация – осыдан кейінгі қадам, яғни саналы таңдаумен байланысты ұғым. Сондықтан да автор ғылыми еңбегіне «Постколониалдық тағдыр және деколонизациялық таңдау: постсоциалистік медиация» деген атау береді. Бұл тұстағы медиация жеке бір теория емес, постколониалдық пен деколонизациялық постсоциалистік тәжірибе арқылы қайта оқудың тәсілі деп түсінгеніміз абзал.

Ал деколонизациялық ойды эпистемологиялық қарсылық деп түсіндіретін ғалым Уолтер Мигноло отарланған халық батыстың үстем білімінің орнын өзінің жергілікті танымымен алмастыруы керек дейді. Зерттеушінің «Батыс модернитетінің қараңғы жағы»(The Darker Side Of Western Modernity) еңбегінде колониалдылық пен деколонизациялық ұғымдары нақты деректерге сүйене отырып, жақсы талданады(Mignolo, 2011). Уолтер Мигнолоның тұжырымдамасына сәйкес отарсызданудың ең басты мәселесі – мемлекет тәуелсіздік алғанымен әлі де Батыс модернитетінің «қараңғы» жағында қалуы. Ғалымның пікірінше модерндік отаршылдықсыз өмір сүре алмайды. Олар бір-бірінен бөлек емес, бір құбылыстың екі жағы. Мәселен, Еуропа өзін прогрессивті, дамыған деп көрсеткенде, ол бір мезгілде әлемді артта қалған, дамымаған деп белгілейді. Бұл ретте Кеңес Одағының да өзін алдыңғы қатарлы, ағартушы ретінде ұсынуы да осы модерндік немесе отаршылдық логикасының бір түрі. У.Мигнолоның бұл пікірі жоғарыда тоқталып кеткен М.Тлостанованың пікірімен де үндеседі. Дәл осыны М.Тлостанова «постсоциалистік отаршылдық» дейді. Сонымен қатар ғалым бұл еңбегінде отарлаушы билік матрицасымен таныстырады. Ол бұл матрицаны енгізгенде Анибал Киханоның «биліктің отарлық сипаты» идеясына сүйенеді (Quijano, 2024). У.Мигноло осы орайда отаршыл биліктің өзара байланысты төрт салада жұмыс істейтінін көрсетеді: экономика(жер, еңбек, ресурс бақылауы); билік немесе басқару(мемлекеттік институттар, азаматтық); гендер мен сексуалдық (отарлық норманы отбасы, жыныс қатынастарына тарату); білім мен субъективтілік (эпистемология, кім «білім» жасайды) (Mignolo, 2011). Соңғысы У.Мигноло үшін маңызды. Ол отарлықты бірінші кезекте эпистемикалық құбылыс деп қарайды.

Бұл еңбегінде автор орталық және периферия деген ұғымдарды да қолданады. Себебі колониализм аяқталғанымен орталық пен периферия арасындағы иерархия

аяқталмайды. Автор бұрынғы колония болған мемлекеттерге батыс елдерінің тек шикізат қоймасы ретінде ғана қарайтынын, батыс өркениетінің өз білімін ғана жалғыз ақиқат ретінде көрсететінін айтады.

Енді осы құбылыстардың «Қыпшақ аруында» қалай көрініс тапқанын саралап көрейік. Ары қарай мақсатымызға сәйкес романдағы еліктеу, екіұдай сана, гибридтілік сияқты постотарлық дискурстық көріністер мен М.Мағауиннің деколониялық ойды қалай жүзеге асырғаны пайымдалады. Екі теориялық дәстүр салыстырмалы түрде қолданылады.

Зерттеу әдістері.

Зерттеу жұмысында қолданылатын әдіснамалық негіз – деколониялық теория мен постотарлық дискурстық талдау. Бұл арқылы мәтіндегі кеңестік, отарлық биліктің көріністері айқындалып, аталған шығарманың ұлттық санаға ықпалы жаңа қырынан ашылады. Кейіпкердің екіұдай, қос сана позициясын көрсетуде субъектілік құрылымдық талдау жасалады. Сондай-ақ сипаттау, жүйелеу, топтастыру, дискурстық, нарратологиялық, салыстырмалы әдістер де белсенді қолданылады. Осы әдістердің үйлесімі зерттеудің толық әрі жан-жақты жүргізілуіне мүмкіндік береді.

Әдебиетке шолу.

Қазақ әдебиеттануында «Қыпшақ аруы» романының поэтикасы, ондағы архетиптер, стиль және ұлттық идея тұрғысынан жазылған бірқатар зерттеу еңбектер бар. Мәселен, Қ.Байтанасова мен А.Қасен(2024) еңбектерінде романдағы мифтік мотивтер қызметі қарастырылса, А.Ахметова(2023) зерттеуінде шығармадағы мистикалық хронотоп зерделенген. А.Смагулова мен К.Толеубаева(2023) романдағы драматизм мәселесін сараласа, А.Тойшанұлы(2020) романның көркемдік, формалық сипатын қарастырады. Ж.Әскербекқызы мен А.Мырзахмет ғылыми еңбектерінде романдағы архетип мәселесін зерттеу нысанына алса, Ж.Сәбит романды тұлғаның екіге жарылуы аясында талдаған. Сонымен қатар романды тарихи дискурс тұрғысынан талдаған А.Жақұлаев пен С.Такировтың(2023), шығармадағы нарративтік модельді сөз еткен С.Айтуғанова мен А.Сейпутанованың(2025) да зерттеулерін атап өтуге болады. Аталған ғалымдардың зерттеулерінде шығарманың стилін Т.Әбдіктің «Оң қол» әңгімесімен, Оскар Уайльдтың «Дориан Грейдің портретімен» салыстыра қарастырған пікірлер кездеседі. Алайда роман постотарлық, деколониялық сын тұрғысынан қарастырылмаған. Біз осы орайда шығарманың әдеби-мифопоэтикалық зерттелуін аталған теориялармен байланыстырдық. Осы бағытта әлі де тереңірек зерттеулер жүргізіліп, әдістемелік негіздер кеңейтілу қажет.

Сонымен қатар көрсетілген мәселелерді талдау барысында деколониялық, постотарлық заманауи академиялық еңбектерге сүйендік. Олардың қатарына Э.Саид, Х.Бхабха, Г.Спивак, Э.Доби, У.Мигноло, М.Тлостанова тағы басқа ғалымдардың еңбектері кіреді. Жалпы постотарлық зерттеулер, постотарлық сын ғылыми бағыт ретінде XX ғасырдың 1980 жылдары қалыптасты. Ол постструктурализм аясында Мишель Фуко (1926-1984), Жак Деррида (1930-2004) және Жиль Делёз (1925-1995) сынды ойшылдардың идеяларының ықпалымен дамыды. Қазіргі постотарлық теорияның бастауында Франц Фанон тұр. Ол өзінің «Black skin, white masks» («Қара тері, ақ бетперде») еңбегінде отарлануға ұшыраған адамдардың психопатологиясын қарастырады. Ал оның теориялық негізін қалаған үштікке Эдвард Саид (1935-2003), Гаятри Спивак (1942) және Хоми Бхабха (1949) жатады. Аталған ғалымдар еңбектері Батыс отарлауының Шығысқа

ықпалын, ориентализм дискурсын, мәдени үстемдік пен гегемонияны талдауға бағытталған. Ал деколониялық зерттеулер (В.Миньоло, А.Кихано, М.Тлостанова) бұрынғы отарлық тәжірибенің қазіргі кезеңдегі жалғасын көрсетіп, санадағы отарлау қалдықтарын жоюды көздейді. Яғни постотарлық талдау отаршылдықтың салдарын ашуға бағытталса, деколониялық талдау бұрынғы отарлық жүйенің ықпалын жоюға, мәтінді ұлттық таным тұрғысынан қайта оқуға ден қояды. Аталған ғалымдардың теориялық еңбектеріндегі ой-пікірлерді шығарманы талдау барысында негіз еттік.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау.

Сонымен романдағы әрекет иелері – өнер адамдары. Әңгімеші автор мен мүсінші-кейіпкер айналып келгенде бір тұлғаның қосарлы бейнелері. Бұл туралы А.Қасен мен Қ.Байтанасова: «Мифтік құбылушылықтың яғни өзгерудің қарапайым түрі – бір түрден екінші түрге ауысу болса, заманауи көркем әдебиетте осы мотив барынша күрделеніп, терең мән иеленіп жаңа сипатта көрінді. Мифтік танымдағы жанның бөлшектері, тіршілік иесінің екінші «сыңары», қосарлы жан туралы мотивтерден бастау алған кейіпкердің «екіге жарылуы» да осы құбылушылықпен, мифтік өзгерумен тамырлас... Бір кейіпкердің екіге жарылуы постмодернистік әдебиетте жиі кездесетін мотив» екендігін айтады (Қасен, Байтанасова, 2024). Бұны шығармадағы мына үзіндіден де айқын көруге болады. «Жазу мен мүсін емес. Саржан мен Мұхтар... Қаны жалғас, жаны туыс, мақсат-мұраты ортақ. Екеуіміз – бір кісі. Қай заманда жасасақ та. Сен деген – Мен. Мен деген – сен. Біртұтас тұлғамыз» (Мағауин, 2026), – деп толғанады кейіпкер. Демек, хикаяттағы Саржан мүсінші жазушы Мұхтар Мағауиннің өзгерген мені, яғни «екінші бейнесі» деп қабылдаймыз.

Бұл тұста оқырман ретінде Саржан мен авторды бір образ, қазақтың образы деп қарасақ, қазақ қоғамының екі түрлі кейіпте болғанын көруімізге болады. Бірі жат жұртқа еліктеген, өз мәдениетінен хабары таяз адам болса, екіншісі өз мәдениеті мен тарихы үшін күресетін жанашыр жан. Осы тұста М.Мағауиннің тұлғаның екіге жарылуын көрсетіп, қарама-қайшы көзқарастағы екі бейнені сомдауы – отарлық кезеңді сынау мақсатында таңдалған әдіс деп пайымдауға болады.

Шығармадағы кейіпкер мүсінші Саржан – рухани тамырынан ажыраған қазақ. Романның басында біз Саржанды өте табысты, атақты мүсінші ретінде көреміз. Ол көптеген марапаттарға қол жеткізген. Ленинградта оқып, Үлкен Өнер академиясын бітірген. Оның көзқарасынан және іс-әрекеттерінен Кеңес кезіндегі қазақ қоғамындағы отарлық сананың белгілерін байқауға болады. Жасаған мүсіндері де идеологияға сай сомдалған. Жазушымен кездескенде де өз ойын орыс сөздерін араластырып жеткізеді. Бұл өзгерістер еліктеудің, яғни мимикрияның белгісі. Бұл терминді постотарлық сынға енгізген белгілі ғалым Хоми Бхабха (Homi Bhabha, 2004). Бұл отарланған субъектінің отарлаушының мәдениеті мен мінез-құлқына еліктеуі, бірақ оны ешқашан толық қайталай алмауы.

Алайда осындай атақ-даңқына, беделіне қарамастан мүсіншінің ішкі жан дүниесі үлкен дағдарыста. Жазушы кейіпкердің бұл психологиялық жағдайын тамаша суреттеген. Өзі жасаған ескерткіштерге көңілі толмайды. Мысалы, «Очередная халтура. Тағы бір халтура... Осылайша өмір өтеді» (Мағауин, 2026). Бұл үзіндіден мүсіншінің жұмысынан қажып шаршағаны емес, «екіұдай сананың» (double consciences) иесі екенін көреміз. Саржан өзінің ұлттық тамырын біледі. Өзінің қазақ даласының перзенті екенін түсінеді. Бірақ Ол империяға қызмет етіп, олардың идеологиясын дәріптейтін мүсіндер жасауға мәжбүр болды. Мысалы, Ақмоладағы «Тың игерушілерге» мүсін

жасайды. Нарратордың көзқарасы бойынша бұл мүсін қазақ жерінің өркендеуінің емес, қайта қорлауының символы болып табылады. Жазушы Саржанға бұл мүсін туралы былай дейді: «Міне, мына жердің иесі біз! Алдық! Табанға салдық!» деген өктемдік, астамшылық анық байқалады. Көтеруші емес, таптаушы. Игеруші емес, қорлаушы!». Ең қызығы Саржан бұл шындықты іштей біледі. Ол бала кезінде Көкшетаудай қасиетті жердің, құйқалы топырақтың қалай қорланғанын, қалай тапталғанын көзімен көрген. Бірақ соған қарамастан биліктегілердің тапсырысын орындап, оларды батыр қылып көрсеткен. Ал кеңестік түсінік бойынша нағыз ер, батыр болып көрсетілген Алматыдағы «Революция ерлеріне» арналған ескерткішті баяндаушы бүгінгі көзқарас тұрғысынан «Әрине, жендет. Топас, дүлей» деп бағалайды. Осы екіұдай сезім – өзінің халқын аяу және сол халықты қорлаған империяға қызмет етіп, табыс табу – оның жан дүниесіне әсер етпей қоймайды. Мүсінші өзінің ұлттық болмысы мен кеңестік тұлғасының ортасында қалады. Бұл кеңес одағының Саржанның екіұдай, қос санасының қалыптасуына ықпал еткенін көрсетеді.

Постотарлық әдеби сында тағы бір назар аударатын «жатсыну» мәселесі. Саржан психологиясындағы тағы бір ауыр жарақат – оның мәдени жатсыну сезіміне ұшырауы. Ол сол тұстағы қазақ қоғамынан да, орыс қоғамынан да өзіне толық рухани орын таба алмайды. Отарлаушылардың мәдениетіне жақындау үшін, соларға толық сіңіп кету үшін ол Ленинградта оқып жүргенде орыс қызына үйленген. Бірақ бұл неке оған бақыт әкелмейді, керісінше бақытсыздыққа ұшыратады. Жеке өмірі туралы жазушыға: «Әйел орыс еді. Ленинградта оқу кезінде алған. Ақыры кетіріп тындым. Тым тәуір көріп едім. Сөйтіп былғандым. Өткен жылы. Әлі жуынып, тазарып біткен жоқ», - дейді (Мағауин, 2026). Бұл үзіндідегі «былғандым», «тазарып біткен жоқ» деген тіркестер өте терең психологиялық мағынаға ие. Бұл жерде Саржан физикалық түрде емес, рухани түрде өзін лас сезінеді. Оның отарлаушылардың әлеміне кіру әрекеті, олардың мәдениетімен толық интеграциялануы мүсіншіні бақытсыз етті. Бұл ретте Э.Доби: «колониялық жүйе адамды өзінің кім екенін ұмытуға мәжбүрлейді, сонымен бірге оны толыққанды «өзінікі» ретінде де қабылдамайды», - деген пікір айтады (Dobi, 2011). Саржан өзінің ұлттық дүниетанымына, табиғатына қайшы келетін өмір сүргені үшін өзін кінәлі сезінеді. Бұл тұста автор ұлтаралық некені емес, империямен рухани некені, жүйеге бағынуды метафора ретінде көрсетіп тұрған тәрізді. Саржанның жан-дүниесі осы рухани ластықтан тазаруды, шынайы ұлттық тамырына оралуды аңсайды.

Саржанның психологиялық дағдарысы ежелгі қыпшақ тас мүсіндері туралы кітапты көргенде күрт өзгереді. Империялық көзқарас немесе еуроцентризм (өз мәдениетін жоғары қойып, басқаны төмендету) оның бойына қазақтарда ешқашан мүсін өнері болмаған деген жалған идеологияны сіңірген. Тіпті терең білімі бар Саржанның өзі де бұған сеніп қалған. Ол: «қазақта мүсін өнері болмаған» деп налиды.

«– Оның үстіне, – деді Саржан, – бізде бұл салада ұлттық дәстүр жоқ. Сендер, әдебиетіміз сондай, тарихымыз сондай деп қанша мақтанғанымен, қазақта мүсін... мүсіншілік өнер атымен болмаған ғой!...

– Неге? – дедім мен. – Ежелгі түрік, ескі қыпшақ дәуірі ше?

– Каменная баба ма? Тас қатындар?

– Қатын емес, баба! – дедім мен аз-маз шамданып. – Орысша айтқанда, дед, предок – ата-баба мүсіні. Әрине, әйел мүсіндер де бар. Ана. Кейінде жерге ие болған орыс ағайындар ежелгі, түрікше есімімен «Баба» - «Предок» деп атай келе, уақыт озғанда өз тіліндегі омоним сөзбен мағыналас ұққан.

– Солай де. Яғни, ата-баба тұлғасы...

-
- Солай. Жалпы атауы – балбал.
 - Бірақ бұларың тым жабайы ғой. Жайдақ – примитив.
 - Шын жайдақ – бүгінгі мүсін өнері, - дедім мен шынымен шамданып.
- Не бар? Сыртқы ұқсастық, жадағай көшірмеден басқа. Арзан айқай, дөкір идеология! Саржан менің бетіме аңыра қарап, қалт тоқтады. Қарама-қарсы тұрмыз.
- Сонда... деді ешқандай кейіссіз, әдепкі әуезімен. – Бұл... балбалдардың мәнісі неде?
 - Ежелгі грек, рим, бүгінгі советтік мүсін өнерінің мән-мағынасы қандай болса, көне түрік-қыпшақ мүсіндерінің мән-мағынасы да сондай. Тек өзіндік ұғым, наным ерекшелігімен.

- Яғни?...
- Сұлулық туралы таным. Ұлттық идеология. Төл тарих. Этнография» (Мағауин, 2026).

Бұл тұста Саржанның өзінің мәдениетінен қаншалықты алыстап кетіп, оның санасының отарлаушының идеологиялық ықпалына ұшырағанын байқаймыз. Бұл құбылыс туралы Франц Фанон: «Отарланған адам метрополияның мәдени нормаларын қаншалықты жақсы меңгерсе, ол өзінің джунглиінен соншалықты алыстайды және өзінің қара нәсілдігінен бас тартқан сайын ақ нәсілдіге жақындай түседі», - дейді (Фанон, 2008). Саржанның Ленинградта алған білімі мен еуропалық талғамы оны өз тамырынан алыстатып жіберген.

Осы үзіндідегі кейіпкерлердің баба мен предок сөздері туралы диалогы тек тілдік қақтығыс емес, рухани мағыналы қақтығыс. «Каменная баба» деген тіркес түркілік мәдениетті төмендетіп, тұрпайы етіп көрсеткен отарлық түсінік. Ал осындағы «баба» сөзі – ұлттың арғы тегінің киелі атауы. Нарратордың: «Қатын емес, баба! Орысша айтқанда предок, ата-баба мүсіні» деп айтуы тіл арқылы руханиятымызды деколонизациялау болып табылады. «Тіл арқылы халықтың болмысын, ойлауын өзгертуге болады. Отарлық үстемдіктің ең қауіптісі – тіл» (Нгуги ва Тхионго, 1986).

Шығармадағы дәл осы сәт «өздік»(отарлаушы билік) эпистеманың үстемдігін көрсетеді. Кеңестік санада қалыптасқан «өркениетті өнерге» табыну, өз ұлтының мәдениетіне күмәнмен қарау – отарлық сананың айқын белгісі. Империялық саясат ежелгі қыпшақ мүсіндерін «каменная баба»(тас қатын) деп мазақ етіп, олардың мәдениетін төмендеткен. Бұл Энн Добидің еңбегіндегі басқаны кемсіту немесе бөтенсіту, өзге ретінде көрсету (othering) үдерісіне толық сәйкес келеді. Ғалым бұл жағдайды: «жаулап алынған халықты «жабайы» немесе «бөтен» ретінде көрсету – отарлаушы психологиясы. Отарлаушылар үшін жергілікті халықтың өнері болмау керек», – деп түсіндіреді (Dobi, 2011).

Бірақ баяндаушы оған бұл мүсіндердің мағынасын түсіндіргенде және Саржан кітаптағы мүсіннен бабалары қалдырған ғажайып өнерді, тазалық пен сұлулықты көреді. Кітапта суреттегі Қыпшақ аруы «Бар тірліктің бастауы, ару ана... Құт-береке! Ырыс-дәулеттің мәйегі, ұрпақтың анасы»(Мағауин, 2026) ретінде суреттеледі. Ол мұны жай ғана тас емес, мың жыл бұрынғы дана мүсіншінің қолынан шыққан ғаламат туынды деп таниды. Қыпшақ қызы мүсінін көрген соң санасында бұрынғы даланың, ата-баба рухының үні қайта тіріледі. Оның ішкі дүниесінде отарлаушының эстетикалық нормалары мен отарланған қазақтың тарихи жады соқтығысады.

Гаятри Спивак айтып кеткен «үнсіз қалған субъект» осы кейіпкердің ішіндегі үн, ал Қыпшақ аруы сол үннің символы, бейнелік тұлғасы. Арудың бейнесі ұлттың архетипі және ол тек бір адамның елесі емес, ұжымдық жадының елесі. Әр қазақтың ішінде

осындай рухты бейнелейтін «елес» – «Қыпшақ аруы» бар секілді. Ал оны көру немесе жоғалту М.Тлостанованың пікірінше ұлттың бірге қабылдайтын таңдауы.

Қыпшақ аруының мүсінін көрген соң Саржанның дүниетанымына өзгеріс енеді. Бұл кейіпкер психологиясындағы үлкен трансформацияның баспалдағы еді. Мүсіннің Саржанның жүрегін жаулап алғаны сонша ол тіпті түн ортасында жазушыға қоңырау шалып, өзінің мүсінді қайта сомдамақ екенін жеткізеді. Арада уақыт өте келе Саржан автордан тіпті қыпшақтар туралы сұрай бастайды.

Баяндаушы кейіпкеріміз «біздің олардың жұқанасы екенімізді, ғылымда, өнерде, олардың тарихы мен мәдениетін жандандыруға болатынын» жеткізеді(Мағауин, 2026). Саржанның бойындағы осындай қызығушылықтың пайда болуы – отарлық санадан арылу үдерісінің басталуы деп айтсақ болады. Осыдан соң оқиға өрбіп, Саржан ерекше оқиғаларды бастан кешіре бастайды. Кейіпкер өзінің қыпшақ дәуірінде өмір сүргенін анықтайды. Қыпшақ аруы болса, оның жары болып шығады. Осы орайда Э.Доби еңбегіндегі нативизмге(nativism) тоқтала кетейік. Бұл зерттеуде көрсетілгендей постотарлық кезең жазушылары ұлттық мәдени негіздерді саналы түрде, кейде тіпті әдейі қолдану арқылы ұлттық болмысты қайта табуға, жандандыруға тырысады(Dobie, 2011). Саржанның кенеттен өзгеруі, өз мәдениетіне қызығушылық танытуы – отарлауға дейінгі ұлттық мәдениетті қайта жаңғыртуға бағытталған қадам. «Қыпшақ аруы» романында дәл осы құбылыс мистикалық бейне Саржан арқылы айқын көрінеді. Яғни кейіпкер трансформациясы оқырманға отарсыздандудың басталып кеткенін көрсетеді.

Сонымен Саржанның психологиялық мәселесі оның «екіұдай сана» мен «мәдени жатсыну» дертіне шалдығуында екенін көреміз. Ішкі дағдарыс неден, қалай пайда болғанына жоғарыда тоқталдық. Ол империяның қолжаулығына айналғанын, өзінің ұлттық тамырынан ажырап, өнерін «халтураға» айырбастағанын түсінген кезде ішкі дағдарысқа ұшырайды. Қыпшақ аруының бейнесі оның жоғалған ұлттық жадын оятты, бірақ бұл ояну оған тым ауыр тиеді. Оның отарланған, жаралы санасы мынандай таза, тәуелсіз, асқақ ұлттық тарихтың құдіретін көтере алмайды. Ол осы жоғалған тарихқа, мистикалық өткен шаққа ғашық болады. Бұл жағдай оның қазіргі Кеңес жүйесінен, өзінің халтураға толы жалған өмірінен бас тартып, қиялындағы мың жыл бұрынғы қыпшақ әлеміне кетуіне себепкер болады. Мұны постотарлық теорияда Э.Доби эскапизм(escapism) – шындықтан қашу деп атайды. Бұл отарланған адамның қазіргі зорлық-зомбылыққа толы әлемнен құтылу үшін өткен идеалды тарихтан психологиялық пана, қорғаныш табуы. Ол өзін мың жыл бұрынғы қыпшақ мүсіншісімін деп санай бастайды, өйткені тек сол жерде ғана ол өзін еркін әрі тәуелсіз сезінеді.

Автор Саржан бейнесі арқылы отарлық сананың адам психологиясына қалай әсер ететінін көрсетеді. Ұлттық санасы жоқ, басқаларға соқыр еліктеген адамның түбі Саржан сияқты рухани трагедияға әкелетінін осы шығармадан көруге болады. Біз бұл талдауларда постотарлық теорияның негізгі ұғымдарына тоқтала отырып, шығармадағы отарланған кейіпкердің психологиясын көрсетуге тырыстық.

Осы орайда ғалым У.Мигноло үстемдіктен арылу үшін отарланушы елдер мәдениеттерін қайта жаңғырту арқылы отарлық жүйеден плюриверсалды жүйеге өтуін ұсынады. Демек төл мәдениетпен танысу – отарлық ойдан бас тарту құралы. М.Мағауин де дәл осы ойды көздеп, өз кейіпкері арқылы бүкіл ұлттың жадын оятуға тырысады. Өзінің түпкі төл мәдениетін, тарихын, рухани тамырын таныған адам ғана шынайы еркіндікке жететінін көрсеткісі келген деп пайымдауға болады. Балбал тастар – ұлттың мәдени-генетикалық коды, ал оларды тану – отарлық үстемдіктен арылудың жолы.

Бұл романдағы Саржан бейнесі жеке адамның ғана емес, тұтас ұлттың отарлық психологиядан арылу жолын бейнелейді. Жазушы балбал тастар мен тарихи жады арқылы ұлттың өз тамырын қайта тануын, өзін «өзге» емес, «өз» ретінде мойындауын мақсат етеді. Яғни роман отарлық психологиядан арылу, өз мәдениетін қабылдап, дәріптей білу – нағыз еркіндік, нағыз ұлттық сананың жаңғыруы екенін көрсетеді. Бас кейіпкердің отарлық санадан біртіндеп арылып, өз тарихын қайта тануы, оған оралуға бел бууы – автор көрсеткісі келген деколонизацияның негізгі көрінісі. Ал Саржан Көбеков бейнесі – мәдени деколонизацияның символы деп көрсетуімізге болады. Ол «халтурадан» бас тартып, өзіне жақын, жанына жылы өнерді таңдайды. Бұл империялық мәдени саясатқа тікелей қарсылық. Ғалым Стюарт Холл мәдени бірегейлікті тұрақты емес, үнемі қалыптасатын үдеріс ретінде түсіндіреді. Оның пікірінше диаспоралық және постколониялық қоғамдар өткенін қайта түсіндіру арқылы жаңа бірегейлік құрады. Ол «жаңа этникалықтар» ұғымын енгізіп, қазіргі мәдени сәйкестік бірнеше қабаттан тұратынын айтады (Hall,1990). Бұл дегеніміз тарихи жады, қазіргі тәжірибе, болашаққа бағытталған көзқарас. Саржан бейнесі дәл осы үш қабатты біріктіреді: өткен – қыпшақ мұрасы, шығармадағы кеңестік қысым, болашақ ұлттық өнердің қайта тууы.

Империялық дискурста қазақ тарихы көбінесе артта қалған, көшпелі, өркениетсіз ретінде көрінеді. «Қыпшақ аруы» бұл репрезентацияны бұзды. Қыпшақ мәдениеті – жоғары өркениет, балбал өнері – күрделі эстетикалық жүйе, тарих – мақтаныш пен отарланған азаматтың өзін-өзі тану көзі. Романда ашық саяси күрес жоқ. Бірақ постколониялық теория қарсылықтың әрдайым қарулы күрес емес екенін көрсетеді.

Шығармадағы Саржанның қосарлы бейнесі – нарратор-жазушы. Туындыда оның да идеологияның қысымын көргені бірнеше жерде көрініс табады. Жазушының ұлттың санасын оятуға тырысқан бірнеше шығармасы «бар тиражын жинатып алып, макулатураға туратып жіберді. Кәмпескеге түсіп, тыйым салынды»(Мағауин, 2026). Бұл әрекет те ұлт зиялысының дауысының қалай басылғанын көрсетеді. Бұл тек «түкке тұрғысыз не жағымсыз» шығармаларды жою әрекеті емес, ұлттың тарихи жадысының жанданып, халықтың рухани отарсыздануынан қорқу. Психологиялық, эпистемикалық үстемдік орнамаған жағдайда ұлтты басқару қиын болады. Бұны отарлаушы билік жақсы түсінеді.

Кеңестік дәуірде ресми идеология ұлттық тарихты ғана қайта жазып қойған жоқ, көркем әдебиет ісіне де араласып, кейіпкерлер мен оқиғаларды да өздеріне ыңғайлы, керекті тұсынан көрсетуге тырысты. Бұл істе Главлит(Главное управление по делам литературы и издательств) басты рөл атқарды дейді зерттеуші Х.Ермолаев (Ermolaev,1997). Бұл басқарма баспа ісі, радио және көркем шығармаларға қатаң бақылау жүргізіп, идеологияға сай келмейтіндерін қысқартып, жарияламауға құқылы болды. 1931 жылғы ереже бойынша Главлит жарияланатын материалдарды саяси, экономикалық, идеологиялық тұрғыдан сүзгіден өткізетін еді. Сол кезеңдегі көптеген ақын, жазушылардың шығармалары идеологиялық талаптарға сай келмесе немесе Одақ үшін қауіпті тақырыптарды қозғаса, олар қысқартылып, жарияланбайтын еді (Ermolaev,1997). Мәселен, аштық туралы суреттердің, бейнематериалдардың мүлдем жарияланбайтыны немесе жеңілдетілген формада ұсынылатыны айтылады. Бұл шығармада да идеология мен цензураның байланысы көрсетілген. Жазушының партияның тапсырысына сай келмейтін шығармаларының макулатураға кетуі кеңестік жүйенің осындай жасырын механизмдерін әшкерелейді.

Отарлаушы мен отарланушы арасындағы қатынасты Франц Фанон еңбегінде Октав Манони Просперо кешені ұғымы арқылы түсіндіреді. Бұл атау У.Шекспирдің «Дауыл» шығармасындағы кейіпкердің есімімен байланысты. Мұндағы Просперо, яғни отарлаушы тұлға өзге халықты тең құқылы деп қабылдай алмайды. Ол тек үстемдік жүргізуге ұмтылып, басқаны төмен санау арқылы ғана өзінің жоғары екенін сезінеді. Шығармадағы жазушы-нарратор мен Саржанның трансформациясы да дәл осы Проспероның бақылауынан шығу әрекетінен басталады. Жоғарыдағы сөз болған кітаптың бар тиражының турауға кетуі кейіпкерге үрей мен агрессия әкелген интеллектуалдық отарлаудың ең ауыр формасы деуге болады. Ал отарланған адамның бойындағы агрессия отарлаушыға бағытталмаса, адамның ішкі жан-дүниесіне теріс әсер етіп, қасіретке әкелетінін Ф.Фанонның еңбектерінен көреміз. Бірақ М.Мағауин кейіпкері бұл ашуды шығармашылыққа, яғни эпистемиологиялық мойынұсынбаушылыққа айналдыра білді. Жоғарыда тілге тиек еткен Саржанның да Просперо әлемінен, яғни кеңестік шындықтан еркін қыпшақ даласына кетуі отаршылдық сананы толық жеңгендігінің көрінісі болып табылады. Бұл қашу арқылы кейіпкер ішкі әлеміндегі отаршылдық жарақаттардан арыла бастайды. Ол енді өзін басқаның көзқарасымен емес, өз тарихының биігінен бағалайды. Бұл құбылыс отарсыздандудың, деколонизацияның тек саяси ғана емес, терең психологиялық және экзистенциалды процесс екенін дәлелдейді. Демек, бұл роман отаршылдықтың адам психологиясына тигізген зардабын көрсетіп қана қоймай, одан шығудың интеллектуалды жолын көрсеткен шығарма. Кейіпкердің психологиялық эволюциясы өзін төмен сезінуден өзін-өзі табуға дейінгі жолды көрсетеді. Саржанның 1173 жылға өтіп кетуі бұл тарихтан қашу емес, ол империя таңған жалған шындықтан өз ұлтының шынайы уақытына оралу болып табылады. Саржан мен нарратор Мұхтарды жай ғана әдеби кейіпкерлер емес, отарлық матрицасына қарсылық танытқан деколонияланған сананың үлгілері ретінде танимыз

Романдағы Қыпшақ аруының бейнесі бүтін бір ұлттың жоғалған болмысына, жойылған естеліктеріне деген сағыныш символы іспетті. Әлем әдебиетіндегі А.С.Пушкиннің Татьянасы орыс ұлтының болмысын бейнелесе, шығыс мәдениетінен сыр шертетін Низамидің Ләйлісі, Шекспирдің Джульеттасы өз ұлтының болмысын әлемге танытып отыр.

Шығармадағы Айсұлу бейнесі де қазақтың ұлттық болмысын көрсетіп қана қоймай, тарихпен біте қайнасып, өткен мен бүгіннің арасын жалғайды.

Хикаяттың негізі ретінде әйел бейнесінің таңдалуының өзіндік мәні бар және оның маңызы бейненің символдық миссиясында жатыр. Қыпшақ қызы өткеннің үні мен бүгіннің тынысын бойына сіңірген. Ол ұлттың ар-намысы мен рухының, тазалығы мен руханиятының айнасына айналған. Қыпшақ аруының бейнесі тарихи сананы ғана емес, эстетикалық кодты да жаңғыртады. М.Мағауин сұлулық идеясын жаңғырта отырып, оны рухани мәдениеттің бөлшегі ретінде көрсетеді.

Қорытынды.

Қорыта айтқанда біз бұл мақаламызда:

- М.Мағауиннің «Қыпшақ аруы» романын постотарлық, деколониялық сын тұрғысынан қарастырдық;
- Отарлық биліктің гибридтілік, мимикрия, қос саналық сияқты дискурстық тетіктеріне талдау жасалынды;
- Мүсінші Саржанның екі дискурс аясында тұрған гибридті тұлға екені көрсетіліп, отарланған сананың психологиясы Саржан бейнесі арқылы қарастырылды;

– «Құт пен кие туралы ұғымның мәңгілік көрінісі» ретіндегі бұл шығармада кеңестік отарлық санадан құтылу керектігі тікелей көрсетіледі деген қорытындыға келдік.

Бернард Шоудың: «болмыс даналығы үнемді: ондағы бар жаңа ескіден жасалады» деген пікірі бар. Осы тұрғыдан алғанда, біздің бүгінгіміз – ол өткеннің өзгерген формасы, яғни тарихи санамызды танымай, болашаққа нық қадам баса алмаймыз. Л.Кирзнер мен С.Манделлдің еңбегінде «постотарлық әдебиеттің басты нысаны – мәдени сәйкестікті жоғалту және оны қайта табу, себебі ол мәдени тұрғыдан ығыстырылған халықтардың отарлық үстемдік жағдайында өз болмысын қайта тану жолындағы күресін көрсетеді» (Kirsznier, Mandell, 2011), – деген пікір бар. Тарихи сана, төл мәдениет арқылы ұлтты оятуды көздеген Мұхтар Мағауин қыпшақ дәуірін бүгінмен байланыстыра отырып, ұлттық болмысымызды қайта табуға жол көрсетеді.

Тәуелсіздік тек саяси немесе экономикалық еркіндікпен шектелмейді. Ол ең алдымен сананың еркіндігі, тарихи жадының қалпына келуі және өз мәдениетінді империяның өлшемдерінсіз өз биігінде бағалай білу. Бұл шығарма сонысымен де бүгінгі күні де өте өзекті мәселені қозғайды деп есептейміз. Себебі сананың деколонизациясы әлі де жалғасып жатқан күрделі процесс болып табылады.

Мүдделер қақтығысы, алғыс айту және қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала бойынша мүдделер қақтығысы жоқ.

Авторлардың қосқан үлесі

Е.Адаева зерттеу жұмысының негізгі идеясын ұсынып, тақырыптық бағытты айқындады, сондай-ақ зерттеу материалдарының басым бөлігін саралап, жүйелеуге жетекшілік етті. Н.Қамарова зерттеу деректерін жинақтап, алынған нәтижелерді нақтылып, мақаланың рәсімделуін қамтамасыз етті. Сонымен қатар, мазмұндық тұтастығы мен ұсынылған деректердің дәйектілігін талдауға да белсенді атсалысты.

Әдебиеттер тізімі

- Мағауин М. (2026). Қыпшақ аруы. Қарағанды: Qasymkitap. 3-158
- Қасен А.Т., Байтанасова Қ.М. (2024) Мәтіндегі мифтік мотивтердің қызметі (М. Мағауиннің «Қыпшақ аруы» хикаяты негізінде). Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Филология сериясы, 147(2), 192-202.
- Тлостанова, М. (2020). Постколониальный удел и деколониальный выбор: постсоциалистическая медиация. Москва: Новое литературное обозрение, https://nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/161_nlo_1_2020/
- Aníbal Quijano (2024). Foundational Essays on the Coloniality of Power. Duke University Press Books, 496
- Bhabha, H. (2004). The Location of Culture. London, New York: Routledge Classics.
- Dobie, A. B. (2011). Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd ed.). Cengage Learning. 204-227
- Fanon, F. (2008). Black skin, white masks. Pluto Press. London, Kingdom
- Hall, S. (1990). Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (Ed.), Identity: Community, Culture, Difference (pp. 222-237). London: Lawrence & Wishart.
- Herman Ermolaev (1996). Censorship in Soviet Literature, 1917-1991. Bloomsbury Publishing.
- Kirsznier, L. G., & Mandell, S. R. (2011). Theory into practice: An introduction to literary criticism. Boston, MA: Cengage Learning.
- Mignolo, W. (2011). The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options. Duke University Press.
- Ngũgĩ wa Thiong'o (1986). Decolonizing the Mind: The Politics of Language in African Literature. James Currey Ltd. Heinemann.

Проявления деколониального сознания в повести М. Магауина «Кыпчакская красавица»

Аннотация. Статья представляет углублённый анализ романа М. Магауина «Кыпчакская красавица» с позиций постколониальной и деколониальной критики. Рассматривается осмысление в произведении колониального наследия, национальной идентичности, исторической памяти, культурного сопротивления и двойственного сознания. Посредством текстуального анализа выявляются способы преодоления колониальных стереотипов, властных отношений и форм культурного угнетения. Особое внимание уделяется эпистемической иерархии и месту кыпчакского скульптурного искусства в колониальной системе ценностей. Утверждается, что выход героя за пределы властной матрицы реализуется посредством хронотопического перехода, а обращение к альтернативной эпистемологии позволяет писателю сформировать новое критическое национальное знание на содержательном и художественном уровнях. Психологические портреты персонажей, формирование колониального сознания и стратегии сопротивления рассматриваются с опорой на концепцию психопатологии колонизированных народов Франца Фанона, теорию колониальной матрицы власти Вальтера Миньоло и положения постколониальной критики Энн Доби. Выявляются комплекс неполноценности, механизмы влияния колониальной идеологии на сознание и способы восстановления идентичности через национальные архетипы. Результаты показывают, что персонажи романа выступают символическими средствами борьбы за свободу и человеческое достоинство, а литература трансформирует нарративы травмы, сопротивления и солидарности в постколониальную перспективу.

Ключевые слова: постколониальная критика, деколониальная критика, историческая память, двойственное сознание, эскапизм, иерархия, эпистемология.

Reflection of decolonial consciousness in M. Magauin's novel "The Kypchak Beauty"

Abstract. The article offers an in-depth analysis of M. Magauin's novel *The Kyp-chak Beauty* from postcolonial and decolonial perspectives. It examines how the novel addresses colonial heritage, national identity, historical memory, cultural resistance, and ambivalent consciousness. Through textual analysis, the study reveals how the work challenges colonial stereotypes, power relations, and cultural oppression. Particular attention is given to epistemic hierarchies and the position of Kypchak-era *badizder* (sculptural art) within the colonial system of values. The protagonist's liberation from the colonial matrix of power is interpreted as a chronotopic transition, while alternative epistemology enables the construction of critical national knowledge at both thematic and artistic levels. The characters' psychological portraits, colonial consciousness, and resistance strategies are examined through Frantz Fanon's theory of the psychopathology of colonised peoples, Walter Mignolo's concept of the colonial matrix of power, and Ann Dobie's postcolonial framework. The study identifies an inferiority complex among the characters and explores its possible transformation through historical archetypes. The findings demonstrate that the novel's characters function as narrative instruments in the struggle for freedom and human dignity. The study also highlights literature's transformative role in reshaping narratives of trauma, resistance, and solidarity in the postcolonial era.

Keywords: postcolonial criticism, decolonial criticism, historical memory, ambivalent consciousness, escapism, hierarchy, epistemology.

References

Tlostanova, M. (2020). The postcolonial condition and the decolonial option: Postsocialist mediation [Postkolonial›nyi udel i dekolonial›nyi vybor: postsotsialistiches-kaia mediatsiia]. *Novoe literaturnoe*

obozrenie [New Literary Observer], 161(1). https://nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/161_nlo_1_2020/

Mignolo, W. (2011). The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, De-colonial Options. Duke University Press.

Aníbal Quijano (2024). Foundational Essays on the Coloniality of Power. Duke University Press Books, 496

Kassen, A. T., & Baitanassova, K. M. (2024). The function of mythological motifs in the text (based on M. Magauin's novella Qypshaq aruy) [Mätindegi miftık motivterdiñ qyzmeti (M. Mağauinnıñ «Qypshaq aruy» hikaiaty negizinde)]. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series, 147(2), 192–202.

Magauin, M. (2026). Qypshaq aruy [The Kipchak beauty] (pp. 3–158). Karaganda: Qasymkitap.

Bhabha, H. (2004). The Location of Culture. London, New York: Routledge Classics.

Dobie, A. B. (2011). Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd ed.). Cengage Learning. 204-227.

Fanon, F. (2008). Black skin, white masks. Pluto Press. London, Kingdom

Ngũgĩ wa Thiong'o (1986). Decolonizing the Mind: The Politics of Language in Af-rican Literature. James Currey Ltd. Heinemann.

Hall, S. (1990). Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (Ed.), Identity: Community, Culture, Difference (pp. 222-237). London: Lawrence & Wishart.

Herman Ermolaev (1996). Censorship in Soviet Literature, 1917-1991. Bloomsbury Publishing.

Kirszner, L. G., & Mandell, S. R. (2011). Theory into practice: An introduction to literary criticism. Boston, MA: Cengage Learning.

Авторлар туралы мәлімет:

Адаева Ермек Сабырбаевна – филология ғылымдарының кандидаты, оқытушы, Назарбаев Университеті, Астана, Қазақстан, E-mail: yermek.adayeva@nu.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9044-6182>

Қамарова Нағбду Сұлтансихқызы – хат-хабар үшін автор, филология ғылымдарының кандидаты профессор, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан. E-mail: nagbdu@mail.ru, ORCID: 0000-0001-9476-1596

Адаева Ермек Сабырбаевна – кандидат филологических наук, преподаватель, Назарбаев Университет, E-mail: yermek.adayeva@nu.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9044-6182>

Камарова Нағбду Сұлтансихқызы – автор для корреспонденции, кандидат филологических наук, профессор, Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, Актау, Казахстан. E-mail: nagbdu@mail.ru, ORCID: 0000-0001-9476-1596

Adayeva Yermek Sabyrbayevna – Candidate of Filological Science, Instructor, Naz-arbayev University, Astana, Kazakhstan, E-mail: yermek.adayeva@nu.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9044-6182>

Kamarova Nagbdu Sultansikhkyzy – corresponding author, Candidate of Philolo-gy, Professor, Caspian University of Technologies and Engineering named after Sh.Yessenov, Aktau, Kazakhstan. E-mail: nagbdu@mail.ru, ORCID: 0000-0001-9476-1596.

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).